

วิจารณ์หนังสือ : Book Reviews

นิพพานที่นี่ และเดี๋ยวนี้*

Nirvana Here and Now

ผู้เขียน: พุทธทาสภิกขุ

Author: Buddhadasa Bhikkhu

ชาตรี พะยิ, พระมหาสำรอง สมญฺญโต¹ และหอมหวล บัวระภา²

Chatree payi, Phramaha Samrong Saññato and Homhuan Buarabha

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น¹

มหาวิทยาลัยขอนแก่น²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand

KhonKaen University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: msamrong84@gmail.com

1. บทนำ

หนังสือเรื่อง“นิพพานที่นี่และเดี๋ยวนี้”เป็นการรวบรวมธรรมบรรยายชุด มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัชน ลานหินโค้ง สวนโมก ในวันที่ 27 ตุลาคม 2523 ของท่านอาจารย์พุทธทาส อินทปัญโญ แล้วมีการนำมาตีพิมพ์เป็นหนังสือ เมื่อเดือนเมษายน 2549 โดยเนื้อหาภายในหนังสือเล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายขยายความธรรมะให้ทันต่อยุคสมัยทันเหตุการณ์ สืบเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เน้นในเรื่องของการพัฒนาด้านวัตถุเพียงอย่างเดียว ธรรมะที่เคยใช้สอนกันมาแต่อดีตนั้นอาจจะเคยมีอิทธิพลมากพอที่จะทำให้คนในสังคมมีศีลธรรมได้ในครั้งอดีต แต่ในปัจจุบันสิ่งเหล่านี้อาจจะมีความแคบในแง่ใช้ท่องจำ ไม่มีเหตุผลเพียงพอที่จะสร้างให้คนเกิดความศรัทธาหรือดึงศีลธรรมกลับมาได้ ดังนั้นแล้วธรรมบรรยายในหนังสือเล่มนี้จึงมุ่งเน้นที่จะหยิบยกข้อธรรมต่างๆเหล่านั้นมาปัดเป่าแล้วนำมาอธิบายใหม่ในรูปแบบของท่านพุทธทาสคือ เปลี่ยนจากการสอนที่เป็นภาษาคนเป็นภาษาธรรมโดยมีการตีความคัมภีร์ในพระบาลีและการยกอุปมาประกอบ มุ่งเน้นให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจมีความเป็นเหตุเป็นผลสอดคล้องกับสังคมในยุคปัจจุบันที่เน้นตรรกะในเชิงวิทยาศาสตร์กล่าวคือสามารถที่จะพิสูจน์กันได้ในระดับบุคคล

*ได้รับบทความ: 6 ธันวาคม 2561; แก้ไขบทความ: 23 ธันวาคม 2562; ตอรับตีพิมพ์: 23 ธันวาคม 2562

Received: December 6, 2018; Revised: December 23, 2019; Accepted: December 23, 2019

สำหรับหนังสือเล่มนี้เริ่มตั้งแต่ชื่อเรื่องของหนังสือมีความน่าสนใจ ชวนให้อ่าน และเมื่อได้อ่านเนื้อหาที่อัดแน่นอยู่ภายในเล่มยิ่งเพิ่มความน่าสนใจเป็นเท่าทวี เป็นเนื้อหาที่ชาวพุทธทุกคนต้องอ่านและศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เพราะเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนั้นผู้วิจารณ์จึงมีความประสงค์ที่เลือกวิจารณ์หนังสือเรื่องนี้ เพื่อศึกษามุมมองของผู้เขียน ในหนังสือ เรื่อง “นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้” ซึ่งในการรวบรวมธรรมบรรยายของท่านพุทธทาส โดยเน้นคัดสรรเฉพาะเนื้อหาที่มีความน่าสนใจเป็นพิเศษ ในรายละเอียดมีความเข้มข้นเน้นอธิบายธรรมะในแบบที่ทำให้เหตุผลประกอบที่ชัดเจนและเป็นเรื่องราวในชีวิตประจำวันมีความหลากหลายในรูปแบบของการอธิบายทั้งการตีความและการยกอุปมาต่างๆ มุ่งให้เข้าใจง่าย และเพื่อวิจารณ์เนื้อหาสาระ ให้เห็นถึงคุณค่าของหนังสือในด้านต่างๆ ทั้งด้านโครงสร้างและการอธิบายเนื้อหาสาระของหนังสือ สำหรับผู้อ่านใช้เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง และนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

2. โครงสร้างหนังสือ

หนังสือเรื่อง “นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้” ตีพิมพ์ครั้งแรกในเดือนเมษายน พุทธศักราช 2549 ในหามงคลราชวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี และยังเป็นวาระครบ 100 ปี ที่ท่านพุทธทาส อินทปัญโญได้ถือกำเนิดมาสู่โลก โครงสร้างของหนังสือแบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ๆ 5 เรื่องได้แก่ 1) สิ่งที่เป็นคู่ชีวิต 2) ทิศทั้งหก 3) นรกกับสวรรค์ 4) นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ 5) โพธิหรือกิเลส มีจำนวน 176 หน้า ISBN:974-94059-5-1

3. เนื้อหาโดยย่อ

หนังสือเรื่อง “นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้” เล่มนี้มาจากการรวบรวมธรรมบายของท่านพุทธทาส อินทปัญโญ ที่มีชื่อเรียกบรรยายธรรมในครั้งนั้นว่า มหาวิทยาลัยต่อหาสุन्छ ซึ่งหมายถึงการเติมเต็มการให้ความรู้ในเรื่องสิ่งที่เป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์มีเนื้อหาสาระโดยย่อของเรื่อง ดังนี้

1. สิ่งที่เป็นคู่ชีวิต สิ่งที่เป็นคู่ชีวิตมนุษย์ สามารถแบ่งออกเป็นสองประเด็นหลัก คือ คู่ชีวิตทางโลกหรือทางกาย และสิ่งที่เป็นคู่ชีวิตทางจิต หรือ ทางธรรม สิ่งที่เป็นคู่ชีวิตทางโลกหรือทางกาย คือคือสามี ภรรยา ซึ่งทำหน้าที่ในการ สืบสกุลตามธรรมชาติ คู่ชีวิตประเภทนี้เป็นเพียงสิ่งชั่วคราวหรือ ไม่มีความแน่นอนอาจแปรปรวนเป็นอย่างอื่นได้ ส่วนสิ่งที่เป็นคู่ชีวิตทางจิตคือ ธรรม เป็นสิ่งสำคัญที่การเกิดเป็นมนุษย์ต้องรู้ เพราะถ้าไม่มีแล้ว จำทำให้ชีวิตเดือดร้อน เป็นอันตราย เป็นยักษ์มาร เป็นศัตรูต่อตนเอง แต่ถ้ามีธรรมะ ชีวิตจะเย็น และเป็นมิตร จะสงบสุข ตัวธรรมะนี้เองเป็นคู่ชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์

2. ทิศทั้งหก ทิศทั้งหกคือสิ่งที่อยู่รอบล้อมความเป็นมนุษย์ทุกคน ประกอบไปด้วย ทิศเบื้องหน้า

คือ บิดามารดา คือผู้ให้กำเนิดที่แสดงโลกนี้แก่เรา รวมทั้งเป็นครูคนแรกที่สอนสิ่งต่าง ทิศเบื้องหลัง คือบุตร ภรรยา เพราะเป็นบุคคลซึ่งเกิดขึ้นที่หลังเราเกิดตามเรา มาทิศเบื้องซ้ายคือมิตรสหายซึ่งเป็นบุคคลผู้คอย อยู่เคียงข้างที่ให้ความช่วยเหลือเราทางด้านร่างกาย ทิศเบื้องขวา คือครูอาจารย์เปรียบเหมือนบุคคลผู้คอย ให้การอุปการะในด้านสติปัญญา ทิศเบื้องบนเป็นสมณะพราหมณ์ผู้ให้การอบรมทางด้านจิตวิญญาณ ส่งเสริมศีลธรรม และทิศเบื้องล่างคือบ่าวไพร่กรรมกรผู้รับใช้ การปฏิบัติต่อทิศทั้งหกนี้ตามสมควร เท่ากับ เป็นการปิดช่องทางของความชั่วร้ายและภัยอันตรายต่างรอบตัว และจะคอยเกื้อหนุนให้เราไม่ให้เกิดค่า ประคับประคองนำทางไปสู่ความเจริญ

3. นรกับสวรรค์ คำว่านรก-สวรรค์ พิจารณาได้สองนัย คือ นรก-สวรรค์ในทางโลกที่คนมักพูดถึงกันโดยทั่วไป ที่มีความหมายว่านรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า คนที่ทำกรรมชั่วมาๆเมื่อตายไปก็จะไปเกิดในภพภูมิของนรกในชั้นต่างๆตามระดับของผลกรรมนั้นๆ ซึ่งเป็นตัวแทนของความชั่วร้าย ส่วนใครที่ทำกรรมดี เมื่อตายแล้ว ก็จะไปได้เกิดในภพภูมิชั้นสวรรค์ ซึ่งเป็นตัวแทนในการประพาดิกรรมด้านที่ดี ในความหมายนี้เป็นการพูดถึงนรกสวรรค์หลังความตาย แต่ในอีกนัยหนึ่งเป็นธรรมชั้นลึก เป็นโลกุตรธรรม ได้กล่าวถึงนรกว่า เมื่อใดก็ตามที่จิตของเราเป็นอกุศลหรือมีกิเลส ใจของเราจะรุ่มร้อน เป็นทุกข์อย่างยั่งยืน คือลักษณะของนรก แต่ในทางกลับกัน เมื่อจิตเราเป็นกุศล ปราศจากกิเลสแล้ว ใจของเราก็จะเย็น สงบ ลักษณะนี้เป็นสวรรค์ นี่คือความหมายของนรกสวรรค์ในแบบปัจจุบัน

4. นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ ความหมายของนิพพานในที่นี้ หมายถึง เย็น กล่าวคือ เย็นจากกิเลส ต่างๆ ในแต่ละวันจิตของเราอาจจะมีกิเลสเกิดขึ้นได้หลายครั้ง และตัวกิเลสไม่ได้คงอยู่ถาวรต่อเนื่องตลอดเวลา เพราะตัวมันก็เป็นอนิจจัง ในระหว่างกิเลสอันหนึ่งดับไปและกิเลสที่กำลังจะเกิดใหม่ยังไม่เกิด ช่วงนี้เป็นช่วงที่จิตว่างจากกิเลส นั่นคือนิพพาน แต่เป็นนิพพานสั้นๆ เพราะฉะนั้นในวินาทีหนึ่งเราก็สามารถมี นิพพานสั้นๆอย่างนี้ได้หลายๆครั้ง แต่ยังไม่ใช่นิพพานถาวร วิธีการฝึกหรือแนวทางในการปฏิบัติให้ได้ นิพพานถาวรคือ การคอยระวังจิตไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นได้ ในแต่ละครั้งที่ เราฝึกจิตให้ลดกิเลสได้หนึ่งครั้ง เท่ากับเป็นการตัดกำลังในการเกิดของกิเลสได้หนึ่งครั้งเช่นกัน ดังนั้น ถ้าสามารถทำได้บ่อยขึ้นเท่าไร ก็เป็นการลดจำนวนครั้งการเกิดของกิเลสได้มากขึ้นเท่านั้น ในที่สุดจิตที่ผ่านการฝึกมาดีแล้ว กิเลสไม่สามารถ ที่จะก่อตัวขึ้นได้ แล้วจะได้นิพพานที่เป็นถาวรในที่สุด

5. โภธิหรือกิเลส โภธิหรือกิเลส ทั้งสองอย่างนี้มีลักษณะคล้ายกันมาก ที่สำคัญมีแหล่งการเกิด มาจากที่เดียวกัน ซึ่งก็คือจิต หรือวิญญาณ ตัวจิตหรือวิญญาณนี้คือผู้รู้แจ้งในธาตุ เมื่อจิตไปรับรู้อะไรแล้ว ก็เป็นเพียงสภาวะรู้เฉยๆ ยังไม่เป็นโภธิหรือกิเลส แต่เมื่อใดจิตเกิดการปรุงแต่งขึ้น เมื่อเหตุปัจจัยในการ ปรุงแต่งไปในทางที่ดีหรือทางธรรม อันนี้เรียกว่าโภธิ แต่ถ้าจิตปรุงตัวแล้วไปในทางอกุศล หรืออธรรม เรียกว่าเป็นกิเลส

4. บทวิจารณ์

1. ด้านโครงสร้าง

หนังสือเรื่อง “นิพพานที่นี้แล้วเดี๋ยวนี้” ท่านพุทธทาสต้องการถ่ายทอดถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ก็คือ นิพพาน ดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้แต่เบื้องต้นว่าถ้าไม่มีนิพพานไม่ใช่พุทธศาสนา (Buddhadasa Inthapano, 2006 : 8) ซึ่งได้แบ่งโครงสร้างเป็นเรื่องใหญ่ๆ ทั้งหมด 5 เรื่อง ได้แก่ 1) สิ่งที่เป็นคู่ชีวิต 2) ทิศทั้งหก 3) นรกกัปสวรรค์ 4) นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ 5) โพธิหรือกิเลส ผู้วิจารณ์เห็นว่าการจัดโครงสร้างของหนังสือถ้าพิจารณาจากหัวข้อทั้งห้าข้างต้นอาจจะดูเหมือนไม่ค่อยมีความสอดคล้องกันมากนัก แต่พอมาพิจารณารายละเอียดเนื้อในจริงๆ แล้วในทุกๆ ข้อล้วนเป็นปฏิปทาเพื่อการเข้าถึงสิ่งที่เป็นสาระสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน ทั้งสิ้นดังนั้นเนื้อหาโครงสร้างโดยรวมนี้จึงมีความเหมาะสม ด้วยการแบ่งเนื้อหาที่ลงตัว ลำดับการนำเสนอเนื้อหาเป็นลำดับนั้นตอนได้ชัดเจน โดยเริ่มจากการจัดทำสารบัญ นำเนื้อเรื่องใหญ่ๆ เป็นบทเรื่อง แล้วเนื้อหาที่ย่อยละเอียดลงไปถึงระดับของเนื้อหาย่อยๆ เรียงลำดับจากเรื่องง่าย ๆ สู่อะไรที่ทำความเข้าใจยาก ผู้เขียนกำหนดการเดินทางหรือเนื้อหาในแต่ละบทมีความสอดคล้อง เนื้อหาที่มีความร้อยรัดมีการสืบต่อเนื่องกันจากเรื่องแรกจนถึงเรื่องสุดท้าย พร้อมกับยกตัวอย่าง อุปมาประกอบ เพื่ออธิบายให้ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้นซึ่งเป็นผลงานทางวิชาการที่ดี คือมีเนื้อหาสาระทางวิชาการ ที่มีลักษณะคุณภาพ 3 องค์ประกอบพร้อมด้วย คือ ก่อให้เกิดความรู้ใหม่มีการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หรือมีผลกระทบ ต่อการพัฒนาชุมชน สังคม หรือประเทศ (Academic Promotion Office of Academic Promotion and Registration Songkhla Rajabhat University Handbook for writing books / Academic textbooks. Songkhla, 2014: 1) ซึ่งเป็นจุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ ที่ผู้เขียนได้วางโครงสร้างที่เป็นเนื้อหาเรื่องนิพพานเพียงเรื่องเดียว อ่านจบในเล่มเดียว ตลอดจนขนาดของรูปเล่มที่กระชับรัดกุม รวมทั้งปกหน้า/ปกหลัง มีจำนวน 176 หน้า จัดพิมพ์หน้าแบบหน้าคู่ ทำให้ขนาดของเล่มไม่ใหญ่เกินไปเหมาะสำหรับการหยิบจับ สะดวกในการพกพาไปอ่านได้ในทุกที่ ทุกเวลาเพื่อให้ผู้อ่านติดตามอ่านเนื้อหาที่อัดแน่นอย่างได้รรถรส ที่ผู้เขียนได้เรียบเรียงร้อยรัดไว้อย่างดีในเล่ม

2. ด้านเนื้อหา

หนังสือ เรื่อง “นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้” เนื้อหาเกี่ยวกับประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์จะพึงได้ในชีวิตนี้ ผู้เขียนได้เรียบเรียงเนื้อหา และเขียนในลักษณะที่น้อมอรรถของสมเด็จพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ลงมาหาผู้อ่านทุกระดับให้เข้าใจในเนื้อหาโดยง่ายและได้จัดเรียบเรียงลำดับขั้นตอนของเนื้อหาจากเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจในตอนต้นไปตามลำดับซึ่งผู้วิจารณ์จะขอแยกแยะให้เห็นเป็นประเด็นสำคัญที่พบได้ในหนังสือเล่มนี้ ดังนี้

2.1 สิ่งที่เป็นคู่ชีวิต ในหัวข้อสิ่งที่เป็นคู่ชีวิต ท่านพุทธทาสภิกขุประสงค์ต้องการสื่อความหมายว่า สิ่งที่เป็นคู่ชีวิตที่แท้จริงคือธรรมชาติ หรือพระธรรมนั่นเอง โดยได้มีการอธิบายถึงความเป็นธรรมชาติในตัวมนุษย์เรานั้นประกอบไปด้วย กาย (รูป) จิตวิญญาณ (นาม) มุ่งให้ทำความเข้าใจธรรมชาติของทั้งสองอย่างเสียก่อนว่ามีคุณลักษณะเป็นอย่างไร มีการทำงานอย่างไร และควรปฏิบัติต่อธรรมชาตินั้นอย่างไร เช่นในส่วนของรูปกายนี้มีธรรมชาติของมันคือ ร้อน หนาว หิว กระหาย เมื่อเกิดภาวะความทุกข์ทางกาย ก็ต้องได้รับการตอบสนองหรือรักษาเยียวยาให้หาย เช่นการออกกำลังกายให้ร่างกายแข็งแรง มีภูมิคุ้มกันต้านเชื้อโรค เมื่อหิวกระหายก็ต้องกินต้องดื่มเพื่อบรรเทาความหิวกระหาย เมื่อมีการเจ็บป่วยก็ต้องรักษาไปตามอาการเพื่อให้หายจากความทุกข์ทรมานนั้นๆ แต่ทั้งนี้ การปฏิบัติต่อกายนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของความพอดี ถ้าสนองความต้องการเยอะเกินจะกลายเป็นกิเลส จะเกิดความทุกข์อีกนัยหนึ่ง ส่วนที่สองก็คือจิตวิญญาณ (นาม) ส่วนนี้ว่าด้วยการรับรู้ผัสสะผ่านทางอายตนะ หู ตา จมูก ลิ้น กาย และใจ ลักษณะธรรมชาติของมันคือ เมื่อมีการรับรู้หรือสัมผัสเกิดขึ้น ลำดับต่อมาจะเกิดความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉยๆ ถ้าไม่มีสติรู้ทันก็จะกลายเป็นความเพลินหรือกิเลส เมื่อมีการสะสมบ่อยๆจะเกิดเป็นอนุสัยหรือความเคยชิน แต่ถ้าเรามีสติรู้เท่าทันก็ให้ละหรือทิ้งความรู้สึกนั้นๆเสีย เพื่อไม่ให้เกิดการปรุงต่อเมื่อเรามีสติดับกิเลสได้ครั้งหนึ่ง ท่านพุทธทาสเรียกว่าการดับเย็นหรือนิพพานชั่วคราว ในการดับกิเลสได้ครั้งหนึ่งก็เท่ากับเป็นการได้นิพพานชั่วคราวครั้งหนึ่ง เมื่อมีการฝึกดับกิเลสเช่นนี้ได้บ่อยๆเข้า จนกระทั่งไม่ให้เกิดกิเลสสามารถเกิดขึ้นได้อีก ลักษณะนี้ท่านเรียกว่านิพพานถาวร ความสุขในขั้นจิตนี้จะสุขและบริสุทธิ์ขึ้นไปมาก เพราะไม่มีอาการของความทุกข์ที่แฝงมากับการเสพกามามิส เช่นความหวาดระแวง เปื่อหน่าย รันทด เป็นต้น (Phra Dhammapidok (Por Payutto), 2012 : 7)

ดังนั้นการอธิบายสิ่งที่เป็นคู่ชีวิตในมิติของท่านพุทธทาสที่แยกออกเป็นกาย (รูป) จิต (นาม) ว่าคู่ชีวิตที่แท้จริงนั้นไม่จำเป็นต้องไปตามหาที่ไหน เพราะทั้งสองสิ่งล้วนแต่อยู่ในตัวเรา เมื่อทำความเข้าใจว่าสิ่งที่เป็นคู่ชีวิตคืออะไรแล้ว ท่านค่อยสอนต่อว่าสิ่งนี้มีคุณสมบัติอย่างไร และเราควรปฏิบัติต่อสิ่งนี้อย่างไรตามลำดับ จะเห็นได้ว่านี่เป็นการอธิบายสภาพธรรมหรือธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของตัวท่านซึ่งความชัดเจนมาก เป็นการแสดงถึงภูมิรู้ภูมิธรรมของท่านพุทธทาสที่มีความเข้าใจในธรรมอย่างลึกซึ้ง สู่การอธิบายที่เป็นระบบระเบียบง่ายต่อการทำความเข้าใจ

2.2 ทิศทั้งหกในหัวข้อทิศหก พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า คหบดีบุตร เธอพึงทราบทิศ 6 นี้ คือ พึงทราบว่า มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า พึงทราบว่า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา พึงทราบว่า บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง พึงทราบว่า มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย พึงทราบว่า ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง พึงทราบว่า สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน (The Tripitaka Version Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Book No 11, 1996 : 212) ท่านพุทธทาสได้มีการอธิบายทิศทั้งหกประกอบการอุปมาเพื่อให้ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ท่านได้เปรียบอุปมาทิศเบื้องหน้า คือบิดามารดา

โดยการให้เหตุผลว่าเพราะบิดามารดานั้นเป็นผู้ที่เกิดมาก่อน เดินทางมาก่อนนับว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหน้าเรา อีกทั้งยังเปรียบบิดามารดา ในฐานะพรหมผู้มีเมตตาต่อบุตรอย่างหาบุคคลมาเปรียบได้ยาก บิดามารดา เป็นเสมือนพระอรหันต์ในแง่ผู้ที่มีพระคุณมาก ดังนั้นการตอบแทนบุญคุณบิดามารดาอย่างสูงสุด ในทางพุทธศาสนาคือการเปลี่ยนท่านผู้ที่ยังมีจิตภิกขุ ให้กลายเป็นสัมมาทิฐิ ในส่วนของทิศเบื้องหลัง คือ บุตรภรรยา โดยให้เหตุผลว่าทั้งสองนั้นเป็นผู้ที่เกิดมาทีหลัง และยังเป็นผู้ให้กำเนิดบุคคลทั้งสอง การปฏิบัติต่อบุตรภรรยาในฐานะผู้สืบเผ่าพันธุ์ และพัฒนาเขาให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นท่านได้กล่าวว่าบุตรนั้นควรมีความพัฒนาก้าวหน้าทางด้านจิตวิญญาณมากกว่าบิดามารดาเสมือนหนึ่งว่าผู้ได้รับมรดก แล้วต้องพัฒนาต่อยอดให้ทรัพย์สินพอกพูนยิ่งขึ้นไปดังนั้นแล้วการดำรงเผ่าก็เพื่อวัตถุประสงค์ให้พัฒนา จิตวิญญาณให้สูงขึ้นจนถึงพระนิพพานเป็นที่สุด ส่วนทิศเบื้องซ้ายท่านเปรียบเป็นมิตรสหายผู้ซึ่งแวดล้อม คอยให้ความช่วยเหลือทางด้านร่างกายเมื่อยามเรามีปัญหา ในการตอบแทนทิศเบื้องซ้ายหรือมิตรนี้คือ ปฏิบัติเฉกเช่นเดียวกันกับที่เราอยากให้เราปฏิบัติต่อเราทิศเบื้องขวาเปรียบอุปมาเป็นครูอาจารย์ผู้ซึ่งคอย ให้ความช่วยเหลือในด้านสติปัญญา พัฒนาให้เรามีความฉลาดคิดแก้ปัญหาต่างๆ เราควรให้ความเคารพครูอาจารย์ในฐานะผู้ให้ปัญญาแก่เราช่วยยกจิตวิญญาณของเราให้สูงขึ้น ส่วนทิศเบื้องบนท่านเปรียบ อุปมาเป็นสมณะพรหมณ์ ซึ่งถ้าหากเปรียบกับยุคปัจจุบันแล้วคงจะเป็นพระสงฆ์องค์เจ้า ผู้ซึ่งคอยยกระดับ จิตใจให้สูงส่งยิ่งขึ้น และในฐานะผู้คอยรักษาพระธรรมวินัยสิ่งอันเป็นจุดหมายสูงสุดในพุทธศาสนาให้ ดำรงคงอยู่ได้ตลอด เพื่อนำพาสัตว์ทั้งหลายได้ให้ได้รับประโยชน์อย่างสูงสุดในศาสนา นี้ อีกทั้งในแง่ของ การเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติและการรักษาศีลที่บริสุทธิ์ซึ่งยกให้ท่านเป็นเนืองนาบุญอันยิ่งใหญ่ และทิศสุดท้าย คือทิศเบื้องล่างได้แก่ข้าทาสบริวารหรือคนใช้กรรมกร ผู้ซึ่งใช้แรงงาน การอยู่ด้วยกันอย่างเอื้อเฟื้อกันคือ การให้ความช่วยเหลือเขาให้เหมาะสมแก่ฐานะแล้วเขาจะตอบแทนท่านอย่างเต็มกำลังด้วยความจงรักภักดี ดังนั้นแล้วการปฏิบัติต่อทิศทั้งหกอย่างถูกต้องเป็นการอุดหนุนรื้อจุดอ่อนต่างๆ ของชีวิต และทิศต่างๆ จะคอยหนุนนำความสำเร็จและความเจริญในชีวิต

ผู้เขียนมองว่าท่านพุทธทาสได้อธิบายทิศหกจากความเชื่อเรื่องเทวดาประจำทิศ ซึ่งเป็นความเชื่อเก่าแก่ตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาลจนกระทั่งความเชื่อดังกล่าวนี้อยู่พอหลงเหลืออยู่บ้างในสังคมปัจจุบันสู่ การนำทิศทั้งหกมาอธิบายใหม่ ซึ่งประกอบไปด้วยทิศเบื้องหน้าคือบิดามารดา ทิศเบื้องหลังคือบุตรภรรยา ทิศเบื้องซ้ายคือมิตรสหาย ทิศเบื้องขวาคือครูอาจารย์ ทิศเบื้องบนคือสมณะพรหมณ์ และทิศเบื้องล่าง คือบ่าวไพร่กรรมกร รวมทั้งบทบาทของทิศหกที่มีต่อเราและการปฏิบัติต่อทิศต่างๆ เหล่านั้นอย่างดีหรือไม่ใช่ แต่เพียงกราบไหว้ทิศในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทวดาประจำทิศนั้นจะเป็นการปิดช่องว่างภัยอันตรายต่าง อย่างสิ้นเชิง และทิศต่างๆ จะคอยส่งเสริมเราให้มีความเจริญก้าวหน้าในทางโลกและทางธรรม การอธิบาย ดังกล่าวนี้นี้เป็นการกระชับทิศหกจากเรื่องราวไกลตัวในอดีตสู่ผู้คนที่อยู่ล้อมรอบเราในปัจจุบันที่นี้และเดี๋ยวนั้นนั่นถือว่าเป็นการอธิบายความหมายและความเกี่ยวข้องกับทิศทั้งหก อย่างสมบูรณ์สูงสุด

3. นรทสวรรณ เรื่องนรทสวรรณที่ท่านพุทธทาสได้นำเสนอว่ามีวัตถุประสงค์ต้องการสื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจในความหมายของคำว่านรทสวรรณในสองมิติ กล่าวคือในมิติเป็นนรทสวรรณแบบที่ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณที่มีความเชื่อว่าสวรรณอยู่บนฟ้านรทสวรรณอยู่ใต้ดิน ส่วนในมิติที่สองคือนรทสวรรณตามแบบภาษาธรรม คือสวรรณอยู่ในอกนรทสวรรณในใจ ท่านพุทธทาสได้กล่าวว่านรทสวรรณในแบบที่เชื่อมาก่อนโบราณมีมาตั้งแต่ก่อนจะมีพุทธศาสนามีการสืบทอดต่อกันมาจนกระทั่งมีปรากฏในหนังสือไตรภูมิพระร่วงที่มีการพูดถึงนรทสวรรณในชั้นต่างๆตามลำดับตั้งแต่ระดับชั้นเบาไปจนถึงชั้นที่มีความทุกข์ทรมารอย่างหนักที่สุดหรือที่เรียกว่าชั้นนรทสวรรณนั้นเป็นนรทสวรรณแบบหลังความตายไม่สามารถที่จะหยิบยกหรือหาหลักฐานมาพิสูจน์กันได้ ท่านพุทธทาสจึงได้เสนอนรทสวรรณในแบบภาษาธรรมคือนรทสวรรณในอกนรทสวรรณในใจ ก็คือนรทสวรรณที่ผ่านเข้ามาทางช่องอายตนะทั้งหก การรับรู้และเสพโลกโดยผ่านทางทวารทั้งหกผ่านทางหู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยลักษณะที่เรียกว่า อาการหก คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมมารมณ โดยได้เปรียบอุปมานรทสวรรณในภาษาคนและภาษาธรรมว่า นรทสวรรณคือความร้อนใจ สัตว์เดรัจฉานคือความโง่ เปรตคือความหิว อสุรกายคือความกลัว เมื่อใดที่เราร้อนใจก็จะเป็นสัตว์นรทสวรรณ เมื่อใดเราโง่จะเป็นสัตว์เดรัจฉาน เมื่อใดเราหิวด้วยกิเลสจะเป็นเปรต และเมื่อใดที่เรากลัวอย่างไม่มีเหตุไม่มีผล เราจะเป็นอสุรกายในร่างมนุษย์ กล่าวคือการอธิบายนรทสวรรณในแบบที่เกิดจากอายตนะที่สัมผัสได้สามารถที่จะพิสูจน์กันได้โดยในชาตินี้โดยช่องทาง หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ (Phra Dhammapidok (Por Payutto), 2012 : 28) ส่วนสวรรณตามแบบภาษาคนในโบราณคือนรทสวรรณในชั้นกามจรร รุปจรร และอรุจรร นี่คือนรทสวรรณตามชั้นต่างที่กล่าวไว้เป็นความเชื่อแต่ก่อน ท่านพุทธทาสได้ให้ความหมายสวรรณในภาษาธรรมไว้ดังนี้ สวรรณคือสิ่งที่น่ารื่นรมย์น่าปรารถนา ท่านเปรียบสวรรณชั้นกามจรรคือ การได้รับความสุขในระดับที่ต่ำที่สุด เช่น เมื่อเราได้รับความสุขความพอใจทางกามจรรมนนี้เรียกว่ากามจรร สวรรณชั้นรูปจรรคือ ความสุขที่สูงขึ้นมาปราศจากกามจรรมน เช่นความสุขที่เกิดจากการได้ครอบครองวัตถุสิ่งของอันเป็นที่รักที่พอใจนี่เป็นสวรรณในชั้นรูปจรร ส่วนอรุจรรคือนรทสวรรณชั้นสูงสุดปราศจากทั้งกามและรูป เป็นความสุขที่เนื่องด้วยความสุขทางจิตทางใจเช่นความสุขที่เกิดจากบุญกุศล การรักษาศีล หรือจิตที่เป็นสมาธิเป็นต้น ท่านพุทธทาสจึงได้กล่าวถึงนรทสวรรณในภาษาธรรมไว้ดังนี้ เมื่อใดจิตเราเป็นอกุศลเมื่อนั้นเท่ากับเรากำลังตกนรทสวรรณ และเมื่อใดจิตเราเป็นกุศลเมื่อนั้นเราได้ขึ้นสวรรณหรือที่เรียกว่าสวรรณอยู่ในอกนรทสวรรณในใจ

ท่านพุทธทาสเห็นว่าความเชื่อเรื่องนรทสวรรณแบบดั้งเดิมนั้นไม่มีอิทธิพลต่อคนในปัจจุบัน หรือไม่จูงใจให้ผู้คนมีศีลธรรมได้อีกต่อไป ท่านจึงนำเสนอ นรทสวรรณในแบบที่เป็น สวรรณในอกนรทสวรรณในใจ เพราะสวรรณนรทสวรรณนี้สามารถที่จะพิสูจน์กันได้ด้วยตนเอง เป็นนรทสวรรณที่อายตนะเพราะทุกคนล้วนแต่มีอายตนะด้วยกันทั้งสิ้น ท่านได้เสนอเพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจว่าคนเรามีศักยภาพพอที่จะควบคุมนรทสวรรณได้ กล่าวคือเราสามารถที่จะปิดนรทสวรรณ และเปิดสวรรณได้ด้วยอายตนะที่มีนี้ ท่านชี้ไปว่านอกจากสามารถสัมผัสสวรรณในปัจจุบันได้แล้ว ถ้าหมั่นฝึกปฏิบัติรักษาศีลอย่างมั่นคงแน่วแน่ หากแม้ต้องตายจริง

ก็ไม่ต้องกังวลเพราะนรกเราได้ทำการปิดกั้นไว้แล้ว และประตูแห่งสวรรค์เราก็ได้ทำการเปิดรับไว้แล้วเท่ากับว่าเป็นการรับประกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

4. นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ในหัวข้อนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้เป็นหัวใจสำคัญของหนังสือเล่มนี้ที่ต้องให้อ่านได้เข้าใจเนื้อในอย่างแจ่มแจ้ง โดยท่านพุทธทาสได้มีลักษณะการนำเสนอเรื่องนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท่านเองขณะเดียวกันยังคงสอดคล้องกับหลักความเชื่อเดิม เช่นในประเด็นที่ว่า การจะได้นิพพานนั้นต้องสะสมบารมีมาเป็นหมื่นแสนชาติเสียก่อน ท่านเปรียบอุปมาคำว่าหมื่นแสนชาติในภาษาคนที่ต้องเกิดและตายนี้มาเป็นแบบภาษาธรรมเพื่อให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น คือชาติในความหมายการเกิดขึ้นแห่งอุปทานหรือกิเลสแต่ละครั้งนับได้ว่าเป็นชาติหนึ่งๆ ซึ่งถือได้ว่าวันหนึ่งเดือนหนึ่งปีหนึ่งนั้น ชาติการเกิดตายมีได้หลายหมื่นหลายแสนครั้ง เท่ากับว่าครบรอบของการสะสมบารมีเพื่อที่จะได้นิพพานในชาติภพนี้ ส่วนที่การปฏิบัติให้ได้มาซึ่งนิพพานนั้น ท่านได้อธิบายไว้ในลักษณะของนิพพานระยะสั้น นิพพานชั่วคราว หรือนิพพานเล็กน้อย นี่คือลักษณะของสภาวะดับเย็นจากกิเลส เช่นว่าเราเกิดกิเลสขึ้นครั้งหนึ่ง แล้วมีสติรู้ทันดับกิเลสได้ ซึ่งประโยชน์ของนิพพานระยะสั้นนี้จะช่วยให้ชีวิตของเรามีความเป็นปกติอยู่ได้ ไม่ว่าวุ่นไม่เป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา เพราะโดยปกติคนเราถ้ามีกิเลสเกิดขึ้นแล้วแก้ไขอย่างนั้นชีวิตก็จะทุกข์ร้อนอย่างแสนสาหัส แต่ธรรมชาติของกิเลสเมื่อมันเกิดขึ้นก็จะดับได้ การดับนี้แหละที่ท่านพุทธทาสเรียกว่านิพพานชั่วคราวหรือนิพพานระยะสั้น กิเลสเมื่อเกิดได้ครั้งหนึ่งก็จะมี การสะสม และเพิ่มพูนกำลังที่จะก่อให้เกิดกิเลสต่อไปเรื่อยๆ ถ้าปล่อยให้เกิดขึ้นบ่อยๆ จะกลายเป็นความเคยชินหรืออนุสัย ตัวนิพพานระยะสั้นนี้เองจะเป็นตัวทำลายอนุสัย คือการดับกิเลสได้ครั้งหนึ่งเท่าทำลายอนุสัยได้ครั้งหนึ่งเช่นกัน เมื่อฝึกปฏิบัติจนชำนาญในที่สุดก็จะกลายเป็นการทำลายอนุสัยจนหมดสิ้น ทำให้จิตมีกำลังมากพอที่จะไม่เหลือเชื้อให้กิเลสเกิดขึ้นได้อีก เมื่อปฏิบัติได้ถึงตอนนั้นก็ได้นิพพานถาวรอันเป็นเป้าหมายในที่สุด

ผู้เขียนเห็นว่าการนำเสนอหัวข้อนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้เป็นมุมการนำเสนอที่ท้าทายความรู้ความเชื่อเดิมอย่างมาก ดังนั้นแล้วจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการหยาบยกเหตุผลหรือหลักฐานมาสนับสนุน รวมถึงการระวังในแง่ไม่ให้กระทบกับหลักความเชื่อแบบเก่าอีกด้วย นี่คือการยากของการอธิบายนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ ท่านพุทธทาสได้อธิบายนิพพานในแบบของท่านร่วมกับการยึดหลักตามแนวทางคำสอนของพุทธองค์คือ “ท่านจะเชื่อของท่านเป็นอย่างนั้นเราไม่ตำหนิเราไม่คัดค้านแต่เราจะเชื่อของเราเป็นแบบนี้” นี่คือการแยกแยะและความลุ่มลึกของรูปแบบการอธิบาย เช่นในกรณีคำโบราณได้กล่าวไว้ว่าการจะถึงพระนิพพานนั้นเป็นสิ่งที่ยาก ต้องอาศัยบำเพ็ญเพียรบารมีหลายหมื่นหลายแสนชาติ ในจุดนี้ท่านพุทธทาสบอกว่าไม่ได้คัดค้านแต่นั้นเป็นการพูดในแบบภาษาคน ส่วนในภาษาธรรมนั้นคำว่าหลายหมื่นหลายแสนชาติเป็นชาติของการเกิดตถะจรกิเลส หรือการมีอุปทานเข้าไปยึด การมีตัวตน ตัวกูของกูเข้ามายึดในหนึ่งครั้งนี่เรียกว่าหนึ่งชาติในภาษาธรรมในแต่ละวันถ้าสามารถที่จะดับกิเลสได้หลายครั้งเท่ากับ

ว่าเราสามารถบำเพ็ญเพียรได้หลายชาติในหนึ่งวัน แต่ละเดือนแต่ละปีผ่านไปก็เท่ากับว่าเราสามารถบำเพ็ญเพียรได้หลายหมื่นหลายแสนชาติ เช่นดังที่คำโบราณได้กล่าวไว้ วิธีการอธิบายนี้ยังเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติว่าการจะได้นิพพานนั้นไม่ใช่เรื่องยากเกินวิสัยของมนุษย์ และการอธิบายนิพพานแบบชั่วคราวยังเป็นการหยิบยกตัวอย่างเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำสมาธิอีกด้วย

5. โปธิกับกิเลสการอธิบายเรื่องโปธิหรือกิเลสท่านพุทธทาสมียุติประสงค์เพื่อที่จะอธิบายให้เข้าใจความหมายของโปธิและกิเลสได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งเป็นการบอกถึงความจำเป็นในการพัฒนาโปธิให้สามารถเอาชนะกิเลสได้อย่างถาวร แล้วจะได้มรรคผลสูงสุดอยู่ที่พระนิพพาน ท่านได้อธิบายว่าทั้งโปธิและกิเลสนี้เป็นสิ่งที่เกิดมาจากแหล่งเดียวกัน คือ ตัวจิตหรือวิญญาณ จากนั้นก็จะมีปฏิกิริยาปรุงแต่งออกไปในทางกิเลสบ้างในทางโปธิบ้างคุณสมบัติทั้งสองอย่างนี้ความขัดแย้งกันอยู่ตลอดเวลาผลักดันกันแพ้ผลักดันชนะอุปมาเหมือนกับในร่างกายเรามีการต่อสู้กันอยู่ตลอดเวลาระหว่างโปธิกับกิเลสผลักดันกันแพ้ผลักดันชนะถ้าฝ่ายไหนชนะจิตก็จะไหลไปกับฝ่ายนั้น เช่นว่า เมื่อตัวที่เป็นกิเลสชนะพฤติกรรมก็จะไหลไปกับฝ่ายกิเลส ดังนี้ เปรียบเทียบอีกอย่างก็คือตัวธรรมะกับอธรรม มนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถพัฒนาได้ การเป็นผู้มีปัญญา ย่อมเห็นถึงประโยชน์ของโปธิ และพยายามที่จะพัฒนาโปธิให้เอาชนะกิเลส แนวทางในการพัฒนาโปธิที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้คือการใช้หลักธรรม บารมี 10 ข้อเพื่อพัฒนาโปธิ ได้แก่ 1) ทาน-ให้เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว 2) ศีล-ควบคุมเพื่อไม่ให้มีความผิดพลาดทางกายวาจา 3) เนกขัมมะ-ออกมาเสียจากกาม 4) ปัญญา-รู้ทุกสิ่งที่ควรรู้ 5) วิริยะ-กล้าหาญ พากเพียร 6) ขันติ-อดทนอดกลั้น 7) สัจจะ-ซื่อตรงต่ออุดมคติของความเป็นโปธิ 8) อธิษฐานะ-ตั้งมั่นลงในอุดมคติ 9) เมตตา-ความเมตตา คือ มิตรภาพ 10) อุเบกขา-การวางเฉยต่อสิ่งที่ถูกต้อง เมื่อพัฒนาตามหลักบารมี 10 ประการนี้อย่างบริบูรณ์ เท่ากับว่าเป็นการพัฒนาโปธิอย่างเต็มรอบ ผลก็คือจะเป็นผู้ชนะกิเลสตลอดกาลหรือที่เรียกว่าโปธิสัตว์แล้วจะถึงจุดหมายปลายทางคือพระนิพพานในที่สุด

ผู้เขียนเห็นว่าการอธิบายเรื่องของโปธิกับกิเลสตามแนวทางของท่านพุทธทาสเป็นเรื่องที่สามารถทำความเข้าใจได้ง่ายเนื่องจากเป็นการอธิบายภายใต้เรื่องราวที่อยู่ใกล้ตัวที่สัมผัสได้ เช่นการอธิบายที่ว่าตัวโปธิหรือกิเลสนี้จุดเริ่มต้นทั้งสองอย่างมาจากที่เดียวกัน นั่นก็คือจิต หรือ จากนั้นก็จะถูกปรุงไปตามเหตุปัจจัยของแต่ละคนว่าจะไปในทางโปธิ(ธรรม)หรือกิเลส(อธรรม)ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ผลักดันกันแพ้ผลักดันชนะ การอธิบายขั้นต้นที่สามารถทำความเข้าใจและจินตนาการตามไปได้เพราะในแต่วันของเรานั้น ในบางครั้งเราสามารถที่จะเอาชนะใจตัวเองได้นั่นก็คือโปธิ แต่ถ้าวันไหนเราไม่สามารถเอาชนะตัวเองได้ก็จะปล่อยใจไปตามกิเลสนี้แสดงให้เห็นว่ากิเลสเป็นผู้ชนะ ซึ่งเป็นเป็นการอธิบายถึงโปธิกับกิเลสที่เป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน อีกทั้งการบอกแนวทางในการพัฒนาโปธิให้ให้สมบูรณ์แบบตามแนวทางของบารมี 10 นี้เป็นการฝึกอบรมจิตใจตามแนวทางที่พระพุทธองค์ตรัสสอนจนให้ได้มรรคได้ผลประโยชน์สูงสุด ซึ่งก็คือการที่โปธิจะเอาชนะกิเลสได้อย่างถาวรก็คือสภาพของพระนิพพานนั่นเอง การนำเสนอแนวทางใน

การพัฒนาโพธิที่ชัดเจนนี้จะเอื้อประโยชน์ต่อผู้ที่ต้องการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

5. สรุป

หนังสือเรื่อง “นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้” คืองานเขียนที่ถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ก็คือ สิ่งที่ดีที่สุด หรือประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์จะพึงได้ในชีวิตนี้ ที่เรียกว่า “นิพพาน” หรือเรียกในภาษาสามัญว่า “ภาวะไร้ทุกข์” การเข้าถึงนิพพาน หรือประโยชน์สูงสุดของชีวิต ไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้โดยง่าย ต้องอาศัยความตั้งใจจริงและความพยายามอย่างยิ่งยวดในการเดินทางไปสู่นิพพาน แต่ในขณะที่เดียวการนิพพานนั้นไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัยหรือเป็นไปได้ หรือจะต้องรอให้ตายเกิดเป็นหมื่นๆ แสนๆ ชาติ ถ้าอยากจะนิพพานในชาตินี้ก็ย่อมที่จะหวังได้ โดยท่านพุทธทาสได้อธิบายพร้อมทั้งยกอุปมาภายใต้หลักเหตุและผลในชนิดที่เรียกว่าสามารถทำความเข้าใจได้ไม่ยาก โดยท่านได้ลำดับการนำเสนอเนื้อหาเป็นลำดับขั้นตอนได้ชัดเจน เรียงจากเรื่องง่าย ๆ สู่เรื่องที่ทำความเข้าใจยาก ซึ่งกำหนดการเดินทางเรื่องราวหรือเนื้อหาที่มีความสอดคล้อง เนื้อหามีความร้อยรัดสืบต่อเนื่องกันจากเรื่องแรกจนถึงเรื่องสุดท้าย คือเริ่มต้นจาก สิ่งที่เป็นคู่ชีวิต โดยท่านได้ให้ความหมายว่าสิ่งที่คู่ชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์นั้นก็คือธรรมะนั้นเอง ตัวเรานี้คือธรรมชาติ ธรรมชาติก็คือธรรมะ การรู้จักธรรมะในตนนี้แหละเป็นเบื้องต้นของการเข้าใจธรรมะ วิธีการปฏิบัติตามแนวทางเพื่อให้ได้สิ่งสูงสุดของพุทธศาสนา ต่อด้วยเรื่องทิศทั้งหก ซึ่งว่าด้วยทิศที่อยู่แวดล้อมตัวเรานี้ อุปมา ทิศเบื้องหน้าคือบิดามารดา ทิศเบื้องหลังคือบุตรภรรยา ทิศเบื้องซ้ายคือมิตรสหาย ทิศเบื้องขวาคือครูอาจารย์ ทิศเบื้องบนคือสมณพราหมณ์ และทิศเบื้องล่างคือทาสกรรมกร การปฏิบัติต่อทิศเหล่านี้เป็นอย่างดีเท่ากับเป็นการปิดรอยร้าวของชีวิตปิดภัยอันตรายโดยรอบอย่างสนิท แล้วทิศทั้งหกนี้จะเอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติสูงส่งสูงสุดในชีวิต ต่อด้วยเรื่องนรกกับสวรรค์ในชนิดที่เรียกว่าสวรรค์ในนรกในใจที่ผ่านมาทางช่องทางอายตนะทั้งหกเมื่อจิตเป็นอกุศลประกอบไปด้วยกิเลสนั้นเป็นลักษณะของสภาวะนรก แต่เมื่อจิตปราศจากอกุศลและกิเลสก็จะมีสุขลักษณะเช่นนี้เป็นสภาวะของสวรรค์ในชั้นต่างๆ ต่อด้วยเรื่องนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของหนังสือเล่มนี้ ที่ท่านได้อธิบายว่าการกำจัดกิเลสในจิตให้ว่างหนึ่งครั้งเท่ากับได้นิพพานชั่วคราวหนึ่งครั้งเช่นกัน และถ้าหากมีความเพียรพยายามอย่างถึงที่สุดชนิดที่จิตว่างจากกิเลสตลอดกาลนั้นจะได้นิพพานนิรันดร์ในที่สุด และในเรื่องสุดท้ายที่ว่าด้วยเรื่องของโพธิหรือกิเลสที่ได้ได้อธิบายถึงจุดเริ่มต้นของทั้งสองนี้มาจากที่เดียวกันก็คือจิตหรือวิญญาณ เมื่อเหตุปัจจัยปรุงไปทางอกุศลก็จะเป็นกิเลส แต่เมื่อปรุงไปทางกุศลก็จะเป็นโพธิ ซึ่งเมื่อสร้างบารมีในทางโพธิมากขึ้นจิตจะพัฒนาไปสู่โพธิสัตว์ แล้วจะได้นิพพานในที่สุด ในการอธิบายท่านได้อ้างอิงมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาทุกครั้ง การอธิบายเช่นนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง สำหรับผู้อ่านทุกระดับตั้งแต่ผู้ที่เริ่มต้นศึกษาไปถึงผู้ที่ต้องการศึกษาธรรมเชิงลึก สามารถเข้าใจได้ง่าย และมีความลึกซึ้ง จึงเป็นหนังสือที่ชาวพุทธทุกคนควรอ่าน และนำมาเป็นคู่มือในการดำเนินชีวิต ในปัจจุบันนี้

References

- Academic Promotion Office of Academic Promotion and Registration Songkhla Rajabhat University Handbook for writing books/Academic textbooks. Songkhla. 2014
- Buddhadasa Inthapano. (2006). *Nirvana here and now*. Bangkok: Heart Health.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Tripitaka*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phra Dhammapidok (Por Payutto). (2012). *Dharma study shortcuts*. Bangkok: Dharma Trendy.
- _____. (2012). *Expanded version of Dharma*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- _____. (2018). *Hell, the heavens for the new generation*. Bangkok: Amarin Dharma.

